

Omejevanje povpraševanja po prostituciji: ekonomija, morala in nasilje

Nina Peršak*

Medtem ko se običajni, bolj ustaljeni načini spoprijemanja s pojavom prostitucije osredotočajo na prostitutke, tj. ponudnice spolnih storitev, novejši (»švedski«) pristop zagovarja kriminalizacijo strank prostitutk oziroma kriminalizacijo povpraševanja po prostituciji, s čimer naj bi zmanjšali prostitucijo samo. Ta pristop, ki so ga pred kratkim izbrale ali o njem resno razmišljajo tudi nekatere druge države EU, izhaja iz stališča, da je prostitucija nasilen pojav, konkretnije, oblika nasilja nad ženskami, zaradi česar se je treba boriti proti njej in jo izkoreniniti. Članek v prvem delu predstavi temeljne sestavine argumenta kriminalizacije uporabnikov in nekaj protiargumentov, uperjenih zoper trditev, da je prostitucija sama po sebi nasilje in torej kazenskopravno škodljiva. V nadaljevanju problematiziramo idejo, da je kazensko pravo oz. kriminalizacija najboljše sredstvo za urejanje nezaželene družbene realnosti in predstavimo nekaj pasti ter negativnih lastnosti takšne regulacije. Nazadnje navedemo nekaj dodatnih kriminoloških argumentov proti tovrstnemu prohibicionističnemu pristopu. Z uporabo obstoječih raziskav, primerov in dekonstrukcijo diskurza zagovornikov predlagane rešitve članek nakaže, da je pojmovanje prostovoljne prostitucije kot nasilja zavajajoče in pravno-filozofsko nevzdržno, predlagana rešitev, tj. kriminalizacija uporabnikov prostitucije, pa tudi kriminološko in širše družbeno problematična iz več razlogov.

Ključne besede: prostitucija, povpraševanje, kriminalizacija, spolna morala, stranka, nasilje, trgovina z ljudmi, prostitutke, (kazenskopravna) škoda, pravni vidik, tuje izkušnje, kriminološke primerjave, ranljivost

UDC: 176.5:343.85

1 Uvod

Običajni, »stari« ali ustaljeni načini spoprijemanja s pojavom prostitucije se osredotočajo na ponudnike spolnih storitev in jih kriminalizirajo, dekriminalizirajo, legalizirajo ali regulirajo na razne druge načine, npr. z določitvijo con ali delov mesta, kjer se prostitucija lahko izvaja, a le tam in v določeni obliki. Za slednje se pogosto uporablja tudi izraz »red-light district«, saj naj bi rdeče luči (red lights) nekako predstavljale delovno okolje spolnih delavk. Poleg teh metod pa se zadnje desetletje v Evropi pojavlja tudi bolj ekonomsko usmerjen model zmanjševanja ali odpravljanja prostitucije, katerega cilj so stranke prostitutk. Ta pristop, ki ga imenujemo tudi »švedski pristop«, zagovarja kriminalizacijo uporabnikov prostitucije, s čimer naj bi zmanjšali povpraševanje po prostituciji in s tem tudi ponudbo oz. prostitucijo.

Švedska je bila prva evropska država, ki je kriminalizirala uporabo storitev prostovoljnih spolnih delavcev (gl. Gould,

2001). Zakon iz leta 1998,¹ ki je kriminaliziral uporabnike, temelji na prepričanju, da je prostitucija oblika nasilja nad ženskami, zaradi česar jo je treba v celoti odpraviti. Uradna razprava o tem vprašanju ne razlikuje med prostovoljno in prisilno prostitucijo, saj pojmuje vse oblike prostitucije kot nasilje.² Ta pogled črpa iz radikalnih feminističnih pogledov, ki so na Švedskem tudi politično močni. Radikalni feminizem namreč pojmuje prostitucijo kot kršitev ženskih pravic in pogosto poudarja, da si prostitucije kot poklica ni mogoče izbrati prostovoljno, saj gre za nasilen pojav, povezan z izkoriščanjem žensk v patriarhalni družbi.

Švedska pa ni čisto osamljena v svojem pristopu. Desetletje kasneje sta ji sledili tudi Norveška in Islandija. V Belgiji so podobne ideje nedavno predstavile članice politične stranke cdH v bruseljskem parlamentu,³ ki prav tako pojmujejo prostitucijo kot nasilje nad ženskami in se pri tem sklicujejo na švedski

* Nina Peršak, doktorica pravnih znanosti, magistra socialne in razvojne psihologije (*M.Phil.*), profesorica na področju kriminologije in sociologije prava, Pravna fakulteta, Univerza v Gentu (Belgija). Stik: N.Persak.99@cantab.net

¹ Zakon, ki je stopil v veljavo januarja 1999, vsebuje novo kaznivo dejanje nakupa ali poskusa nakupa začasnega spolnega razmerja in predpisuje denarno kazen ali zapor do 6 mesecev (Hughes, 2001: 14).

² Gould (2001: 445) celo poudari, da je bila ideja o prostituciji kot prostovoljni dejavnosti, ki si jo oseba lahko izbere za službo, »anatemna v švedski mentaliteti«.

³ Gre za Bruseljski regionalni parlament, tj. parlament regije Bruselj – ene od treh regij Belgije (poleg Flandrije in Valonije), in ne za belgijski ali federalni parlament.

zglede.⁴ Z idejo pa se spogleduje tudi Francija: francoski parlament je pred nekaj meseci namreč sprejel nadstrankarsko nezavezujočo resolucijo, ki za uporabnike storitev prostitucije predvideva šestmesečno zaporno kazen in denarno kazen v višini 3000 EUR (BBC).

V članku se tokrat ne bomo lotili niti prostitucije kot take niti prostitucije v Sloveniji. O njej, njenih začetkih in razvoju, kriminoloških, socioloških in pravnih vprašanjih, družbenih reakcijah nanjo ter empiričnem stanju na tem področju je bilo napisanega že kar nekaj (gl. npr. Zaviršek, 1994; Volasko, 1996; Kanduč, 1998a; 1998b; 2000; Petrovec, 2000; Peršak, 2003; Pajnik, 2008; 2009; Peršak, 2010). V pričujočem prispevku se bomo omejili na normativno vprašanje kriminalizacije povpraševanja po prostituciji. Prvi del članka bo tako predstavil temeljne sestavine argumenta kriminalizacije uporabnikov in ponudil nekaj protargumentov, osredotočenih na dekonstrukcijo trditve, da je prostitucija sama po sebi nasilje in tako torej kazensko pravno škodljiva. Ali prostitucija povzroča kakršnokoli škodo in, v primeru pozitivnega odgovora, za kakšno vrsto škode gre? Slednje predstavlja najpomembnejši vidik v tej razpravi. Proučili bomo, ali argumentacija zagovornikov kriminalizacije uporabnikov prostitucije logično vzdrži in umestili ta pristop v okvir kazensko pravne etike oziroma v okvir legitimnih razlogov za kriminalizacijo v modernem kazensko pravem sistemu. Drugi del članka bo posvečen kriminalizaciji kot sredstvu za urejanje nezaželene družbene realnosti in predstavil značilnosti ter pasti tovrstnega družbenega urejanja, tretji del pa bo predstavil nekatere dodatne kriminološke argumente proti kriminalizaciji uporabe prostitucije.

Izraz »prostitucija«, kadar ga ne spremlja pridevnik, je v članku uporabljen izključno za oznako pojava prostovoljnega nudenja spolnih storitev proti plačilu, pri čemer prostovoljnost, v skladu s splošnim pravnim pojmovanjem, pomeni odsotnost nasilja ali grožnje.⁵ Kakšnakoli prisilna prostitucija je oblika izkoriščanja in kot taka upravičeno sodi med kazniva dejanja, npr. trgovine z ljudmi ali zlorabe prostitucije.⁶

⁴ Podobne ideje na področju trgovanja z ljudmi vsebuje Konvencija Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi (CETS No.: 197, v veljavi od 1. februarja 2008). Konvencija v 19. členu (Kaznivost uporabe storitev žrtve) namreč določa, da »[p]ogodbenica preuči sprejetje potrebnih zakonodajnih in drugih ukrepov, da se uporaba storitev, ki po točki a 4. člena te konvencije pomenijo izkoriščanje, obravnava kot kaznivo dejanje po njenem notranjem pravu, če je uporabniku storitev znano, da je oseba žrtev trgovine z ljudmi.«

⁵ Seveda je legitimno vprašanje, zakaj zadostuje navedena, razmerna ozka definicija prostovoljnosti ali soglasja in ali jo je treba spremeniti, izboljšati (tudi pravno). Tovrstne razprave presegajo tematiko tega članka.

⁶ Glej in primerjaj npr. definicijo trgovine z ljudmi iz Palermškega protokola o trgovanju z ljudmi (Združeni narodi, 2000), 2. člen

2 Nasilnost prostitucije

Osnovni argument zagovornikov kriminalizacije uporabnikov prostitucije temelji na dveh trditvah. Prva, ki se je bomo lotili na tem mestu, zatrjuje, da je prostitucija nasilje in kot taka kazensko pravno škodljiva (angl. *harmful*). Druga trditev, ki se je bomo lotili kasneje, pa pravi: »Ker je ponudba (prostitucija/nasilje) odvisna od povpraševanja, jo lahko zmanjšamo (le) s kriminalizacijo uporabnikov (kriminalizacijo povpraševanja)«.

Glede njihove trditve, da prostitucija pomeni kazensko pravno škodo, lahko rečemo, da je ta trditev v luči načela kazensko pravne škode – edinem široko sprejetem, neproblematičnem načelu kriminalizacije v modernem kazensko pravem sistemu, ki spoštuje posameznikovo svobodo – najmočnejša, če razumemo kazensko pravno škodo kot škodo drugim (angl. *harm to others*).

Preden pa navedemo ugovore proti temu argumentu, bi bila umestna obrazložitev obeh omenjenih konceptov – načela škode in »škoda drugim«. Načelo kazensko pravne škode (angl. *harm principle*), kot ga je razvil ameriški filozof Joel Feinberg (1988: xix), določa, da je vedno »dober razlog v podporo sprejetemu kazensko zakonodajni ta, da bi bila učinkovita pri preprečevanju (odstranjevanju, zmanjševanju) škode drugim osebam (ne osebi, katere ravnanje se prepoveduje) in da ni drugih sredstev, ki bi bila enako učinkovita ob nič večjih stroških za ostale vrednote«. Načelo temelji na Millovem »načelu svobode« (angl. *principle of liberty*),⁸ iz katerega izhaja, da je le »škoda drugim« – torej »škoda« (in ne npr. paternalizem ali moralizem) in »drugim« (ne samemu sebi) – legitimna podlaga za prisilo in kazensko pravno prepoved določenega ravnanja.

Nasprotniki stališča o prostituciji kot nasilju bi lahko tako ugovarjali (a), da prostitucija ni kazensko pravna škoda in (b) da tudi če bi v prid razpravi sprejeli trditev, da je prostitucija kazensko pravno škodljiva, je to škoda, ki je podobna samopo-

EU Direktive 2011/36/EU, ter 175. (zloraba prostitucije) in 113. člen Kazenskega zakonika (2008) (z novelo KZ-1B, ki oba člena spreminja in razširja). Pojasnilo k omenjeni direktivi oz. njen povzetek poudarja, da se »izkoriščanje [se] pojavi takoj, ko je bila na osebi izvršena prisila«.

⁷ V slovenskem prevodu načela, zlasti v pravnih krogih, je pojasnilni dodatek »kazensko pravne« zaželen, saj ob »škodi« pravnik najprej pomisli na civilnopravni kontekst.

⁸ V svojem delu *O svobodi* Mill (1991: 14) pravi, da je »edini cilj, za katerega se oblast lahko upravičeno izvršuje nad katerikoli članom civilizirane skupnosti proti njegovi volji, [je] preprečitev škode drugim«. Več o načelu (kazensko pravne) škode in kriminalizaciji na njegovi podlagi glej npr. v Feinberg (1984), Peršak (2007), Simester in von Hirsch (2011).

škodbi (angl. *self-harm*), in ne »škoda drugim«, ki jo zahteva načelo kazenskopravne škode.

2.1 Škodovanje drugim

Glede prvega protiargumenta: ali je prostitucija res nasilje, torej kazenskopravna škoda? Je prostitucija nasilje ali je morda raje visoko tvegan poklic, kjer so »zaposleni« lahko izpostavljeni fizičnemu ali psihološkemu nasilju, če niso dovolj dobro zaščiteni, kar zahteva boljši nadzor, urejanje in zaščito spolnih delavcev in ne prepovedi? Raymond (2004: 1175) npr. trdi, da je »za razumevanje, zakaj je nasilje intrinzični sestavni del prostitucije, treba razumeti seks pri prostituciji. Spolne storitve pri prostituciji so najpogostejše nasilni, poniževalni in zlorablajoči spolni akti, vključno s seksom med kupcem in več ženskami; rezanje žensk z britvicami; privezovanje žensk k posteljam in bičanje do krvi; grizenje ženskih prsi; ugašanje cigaret na ženskah; rezanje njihovih rok, nog in genitalnih predelov; uriniranje ali defeciranje na ženske«.

Prvič, upravičeno lahko podvomimo, ali omenjeni primeri zares predstavljajo večino ali najpogostejše oblike spolnih razmerij med prostitutkami in klienti. Empirične raziskave lahko pokažejo precej drugačno sliko.⁹ *Drugič*, ravnanja, v katera prostitutka ni privolila (»rezanje z britvicami« verjetno ni bil del dogovora) ali v obsegu, v katerem presejajo dano soglasje ali po obliki ali po intenzivnosti, niso del spolnega akta prostitucije, ampak kazniva dejanja in so kot taka že upravičeno kriminalizirana. Zloraba prostitucije ni prostitucija, pač pa zloraba. Čeprav se včasih takšna ravnanja zgodijo, ne pomeni, da so prostituciji lastna.

Ponazorimo to s primeroma. Nasilni dogodki, kot so opisani zgoraj, se dogajajo tudi v zakonskih zvezah. Kljub temu iz tega dejstva nihče ne sklepa ali zatrjuje, da je zakonska zveza nasilje in da jo je zato treba kriminalizirati. Prav tako iz dejstva, da živi oseba A sama v hiši, v katero vdre oseba B in jo posili, ne sledi, da prebivanje v hiši ali prebivanje ljudi samih nujno vključuje posilstvo. Samskost prebivanja je – tako kot prostitucija – morda bolj tvegano početje, ker izpostavlja posameznike lažji viktimizaciji (take osebe storilci lažje vidijo kot »primerne žrtve« napada, saj ob njih ni varuhov, ki bi viktimizacijo lahko preprečili), vendar ne pomeni, da je nasilje tovrstnemu ravnanju *lastno* oz. da je *samo po sebi* škodljivo ter da bi zato moralo biti kriminalizirano. Tovrstne kriminološke ali viktimološke ugotovitve o ranljivosti te skupine bi morale biti podlaga idejam o zmanjševanju omenjenih tveganj, npr. z boljšo regulacijo in nadzorom; s tem da bi prostitutkam iz-

boljšali varnost na delovnem mestu; s tem da bi jim dovolili oz. omogočili, da delajo nedaleč ena od druge;¹⁰ z opozarjanjem na stranke, ki so nasilne; s spodbujanjem k delu na krajih, ki jih je oblast pregledala in odobrila na podlagi izpolnjevanja določenih standardov.¹¹

Argumenti zagovornikov kriminalizacije klientov prostitucije, ki temeljijo na škodi, povzročeni drugim, torej niso prepričljivi. Čeprav uporabljajo tovrstne argumente, se zdi, da poskušajo zagovorniki prek njih uveljaviti pravni moralizem¹² kot legitimni razlog za kazenskopravno prepoved ravnanja. Toda vprašanje spolnosti med odraslimi, ki so privolili v odnos, praviloma ni legitimen razlog za državno ali javno vmešavanje v posameznikovo avtonomijo skozi kazensko pravo, saj pravni moralizem ni legitimen razlog za kriminalizacijo. Maskiranje vprašanja v argumente kazenskopravne škode prenese razpravo – vsaj na površini – sicer stran od pravnega moralizma na področje načela kazenskopravne škodljivosti. Kljub temu pa se zdi, da gre le za retoriko, ki ji mnogi ne nasedajo.¹³

Znak, da se za argumentacijo skriva pravni moralizem, lahko najdemo v zanimanju prohibicionistov za motive moških po obiskovanju prostitutk. Ali bi nas ti morali zanimati, ko razpravljamo o kriminalizaciji? Ti razlogi so pomembni zgolj, če dopuščamo možnost, da uporaba prostitucije sama po sebi *ni* škodljiva ali nasilna do žensk. Samo če sta nasilje ali škoda odvisna od klientovih razlogov, jih je treba proučiti ob

⁹ Glej npr. raziskavo, ki sta jo opravila Xantidis in McCabe (2000) ali Månsson (2006).

¹⁰ Cusick in Berney (2005) kritizirata britanski zakon o spolnih deliktih oz. *Sexual Offences Act (2003)*, ki je kot kaznivo dejavnje uzakonil, kadar dva ali več spolnih delavcev delata na istem naslovu, kar spolne delavce izpostavlja nasilju. Poudarjata, da so od leta 1990 v Združenem kraljestvu umorili 87 spolnih delavcev, in citirata Kinnellovo raziskavo, ki poudarja, da so bile žrtve ulične in samodelujoče spolne delavke.

¹¹ Vermeulen (2007) je npr. predlagal določitev določenih standardov kakovosti na tem področju in samoregulacijo tega sektorja (vsaj tistega dela, ki ni problematičen oz. je *bona fide*).

¹² Pravni moralizem dopušča (v močnejših verzijah tega načela pa celo zagovarja) kriminaliziranje obnašanja, ki ni v skladu z običajnimi, splošno sprejetimi družbenimi normami vedenja (in se v tem smislu šteje za »nemoralno«), četudi ne povzroča škode drugim osebam. Kot tak dopušča tudi kriminalizacijo npr. neavadnega stila oblačenja, homoseksualnosti ipd. (Devlin, 1965; Feinberg, 1988; Peršak, 2004).

¹³ Ta vidik je bil izpostavljen tudi na Švedskem v feminističnih razpravah o prostituciji. Gould (idem: 446) tako pojasnjuje, da so nasprotniki zakona zagovornike predlaganega zakona kljub njihovu uporabljanju argumentacije preprečevanja kazenskopravne škode obtožili neomoralizma, s to oznako pa se je strinjalo tudi veliko prostitutk. Politično aktivna prostitutka, ki je zagovarjala pravice spolnih delavcev, je ugovarjala trditvi, da je prostitucija prežeta z zlorabo, nasiljem in drogami ali da je izraz mizoginije ali neenakosti. Trdila je, da je označevanje žensk kot žrtev puritansko.

razpravi o kriminalizaciji klientov. Če menimo, da prostitucija in povpraševanje po njej sama po sebi škodita prostitutkam, potem razumevanje motivov klientov ni potrebno za kriminalizacijo klientov. Če ponujanje spolnih storitev prostitutki škodi, potem ni pomembno, ali je klient k njej prišel iz osamljenosti ali zaradi neke neortodoksne, »perverzne« spolne želje ali morda zaradi negotovosti v svojo moškost. V tem primeru ne bi smelo biti pomembno, ali so bili motivi klienta bolj ali manj benevolentni, saj lahko že samo dejstvo, da je poiskal prostitutko ali uporabil njene storitve, legitimno kriminaliziramo – če štejemo torej, da je prostitucija sama po sebi nasilje.

Kdor trdi, da je prostitucija sama po sebi nasilje, mu razlogi ne bi smeli biti pomembni, razen če nasilnost prostitucije izpeljuje iz motivov klientovega ravnanja in ne iz ravnanja samega, kar pa dejansko ne govori o škodi klientovega ravnanja, temveč le o morebitni moralni nizkotnosti njegovega početja. Zato je presenetljivo, da veliko abolicionistov posveča precej pozornosti razlogom, ki stojijo za ravnanjem moških. Čeprav nasprotujejo prostituciji zaradi njene škodljivosti, se prek obravnave klientovih motivov osredotočajo na *nemoralnost* ravnanja. Kar pravzaprav izpeljujejo (in edino lahko izpeljejo) iz klientovih razlogov/motivov, je moralna/nemoralna sestavina njegovega ravnanja oz. protipravnost, in ne škodljivost ravnanja. Povsem razumljivo je – in poudarja tudi Feinberg (1984) –, da mora biti kazenskoppravna škoda, ki jo je legitimno kriminalizirati, tudi zavržna (angl. *wrongful*) ali materialno protipravna, kar pomeni, da zgolj škodljivo ravnanje, ki ni materialno protipravno, ne sme biti kriminalizirano, in obratno, da materialno protipravno ali zavržno ravnanje, ki ni škodljivo, ravno tako ne more biti legitimno kriminalizirano.

2.2 Škodovanje samemu sebi

Glede drugega protiargumenta, navedenega zgoraj, bi lahko trdili, da četudi bi bila prostitucija sama po sebi prostitutkam škodljiva, bi bila to škoda, ki so si jo prostitutke na neki način povzročile same sebi oz. v katero so prostitutke prostovoljne (*sic!*) privolile – podobno kot kadilci privolijo v škodo, ki si jo povzročijo zaradi kajenja. Šlo bi za povzročanje škode samemu sebi in ne škodenje »drugim«, kot ga zahteva načelo kazenskoppravne škode. Kriminalizacija prostovoljne prostitucije (čeprav samo v obliki kriminalizacije povpraševanja) »v dobro prostitutk« pomeni kriminalizacijo samoposkodbe, ki prav tako ni zelo sprejemljiv temelj ali dovolj dober razlog za kriminalizacijo v liberalni demokratični družbi, tj. družbi, ki je zavezana spoštovanju posameznikove avtonomije in minimalističnemu, *ultima ratio* pristopu h kriminalizaciji.¹⁴

¹⁴ Za tovrstno kriminalizacijo bi se skrival pravni paternalizem (angl. *legal paternalism*). Ta podpira inkriminiranje ravnanja, s

Slednje pa ne pomeni, da ne more pomeniti dobrega razloga za druge vrste državnih intervencij, na primer intervencije prek socialne ali izobraževalne politike.

V skladu z načelom kazenskoppravne škode je lahko legitimen razlog za kriminalizacijo samo škoda, ki jo posameznik povzroči ali bi jo lahko povzročil drugim. Posameznikovo lastno fizično, psihično ali gospodarsko blagostanje pa, nasprotno, ne sme biti podlaga za kazenskoppravno prepoved zoper prostovoljno ravnanje (Mill, 1991: 14). Iz istega razloga ne bi bilo legitimno kriminalizirati kajenja ali prodajanja tobaka (oz. uporabiti kazenskega prava, da kadilcem preprečimo stik s prodajalci) na podlagi »škode, ki jo s kajenjem utrpijo kadilci«, saj je to škoda, v katero so kadilci z nakupom cigaret privolili.¹⁵ Kakršnakoli tovrstna škoda bi bila torej samopovzročena (angl. *self-harm*) oziroma škoda, v katero žrtev privoli. Dokler posameznik privoli v škodenje samemu sebi, pa slednje v skladu z načelom »*volenti non fit iniuria*« (tistemu, ki to hoče, se ne godi krivica) izključi protipravnost.

Pri tem pa je treba kljub temu poudariti, da prostitutkina privolitev ali sprejemanje škode (npr. psihološke škode, ki jo morebiti utрпи ob stigmatizaciji družbe) v ničemer ne pomeni, da je zanjo sama »kriva« ali da družba ne nosi odgovornosti za zmanjševanje te škode ter iskanje ustreznih, upravičenih in učinkovitih rešitev, ki tveganja oz. nevarnost škode (tudi tovrstne) na legitimen način minimalizirajo. Njena edina »krivda«, pogojno rečeno, je v izbiri poklica, ki je tvegan (varnostno, fizično in psihološko) in nepredvidljiv (vsa tveganja niso vnaprej niti znana) – kar pa je »krivda«, ki jo nosi vsak delavec za svojo izbiro, le da sta za nekatere izhod iz neprijetnih zaposlitev in (zlasti) zagotovitev alternativnih zaposlitev lažja kot za druge.

3 Meje reševanja družbenih tegob prek kazenskoppravne prepovedi

Drugo trditev v okviru zgoraj omenjenega dvojnega argumenta zagovornikov kriminalizacije klientov prostitucije, ki že izhaja iz predpostavke, da je prostitucija škodljiva in da lahko to škodo zmanjšamo zgolj, če odpravimo prostitucijo, bi lahko predstavili na naslednji način: »Kliente prostitucije moramo kriminalizirati, ker bomo tako zmanjšali povpraševanje, kar bo zmanjšalo tudi ponudbo«. Takšen pristop je pogosto razu-

katerim storilec povzroča škodo (fizično, psihično ali gospodarsko) samemu sebi. Gl. Feinberg (1986).

¹⁵ Enako velja za kriminalizacijo uživanja drog (in številnih drugih »zločinov brez žrtve«), če gre za svobodno odločitev odraslih oseb, ki se zavedajo (ali celo želijo) posledic uporabe drog. Če država omenjeno ravnanje kriminalizira, gre za ontološki odmik od načela škode.

mljen kot mehkejši, prijaznejši prostitutkam, saj se ne osredotoča neposredno na prostitutke, temveč na njihove kliente.

Zagovorniki tovrstne kriminalizacije poskušajo upravičeno osvetliti vlogo uporabnikov prostitucije (večinoma moških). Globalno gledano do sedaj še ni bilo opravljenih prav veliko raziskav, ki bi preučevale povpraševanje po prostituciji, zato ostaja ta vidik še relativno nepojasnen.¹⁶ Tovrstno raziskovanje pogosto odpravi stereotipnost pojmovanja, kot npr. tisto o umazani prostitutki, okuženi z virusom HIV, saj raziskave kažejo na to, da je prostitutka tista, ki se mora običajno zdravstveno zaščititi pred strankami, ki so pogosto promiskuitetne, umazane in zavračajo uporabo kondomov (ki da »uničijo užitek« ali iz prepričanja, da spolnost brez kondoma »okrepi moškost«), s čimer razširjajo spolno prenosljive bolezni.¹⁷ Prav tako je koristno, da pravo pripozna pomembnost ekonomskih zakonitosti, ki poganjajo številne družbene pojave v kapitalistični družbi (npr. vpliv povpraševanja na ponudbo in posledično na velikost določenega nezaželenega družbenega pojava). Tako bi lahko trdili, da so v predlogih o kriminalizaciji uporabnikov prostitucije ekonomski dejavniki ponudbe in povpraševanja končno ustrezno priznani.

Vendar pa za zmanjšanje nezaželenih družbenih pojavov ni treba vedno poseči po kazenskem pravu oziroma kriminalizaciji. Zakaj se zdi, da je kriminalizacija vedno prvi, skoraj avtomatični družbeni ali politični odziv na različne družbene probleme (oz. to, kar se dojema kot družbeni problem)? Uporaba tako topega orodja, kot je kazensko pravo, da opravi delo namesto ukrepov na področju izobraževanja in socialne politike, ki se osredotočajo na prave vzroke večine prostitucije, lahko bolj škodi kot koristi. Konkretno, kriminalizacija

uporabnikov prostitucije lahko poslabša razmere za prostitutke, ki lahko ostanejo brez (dobrih) strank in so zaradi izpada deleža dohodka prisiljene v sprejemanje bolj rizičnih strank, več strank ali privoliti v določene spolne storitve, v katere drugače ne bi privolile. Čeprav ne gre za neposredno kriminalizacijo prostitutk samih, jih država tako posredno viktimizira, saj ali utrpijo finančno izgubo (zaradi izgube dela strank) ali jih nastali položaj naredi še ranljivejše. Poleg tega se politiki z osredotočanjem na kaznovanje manj posvečajo ukrepom, ki bi dejansko lahko pomagali tistim, ki so se znašli v tem poklicu zaradi pomanjkanja alternativ, npr. s ponudbo drugih zaposlitvenih možnosti, izobraževanja, socialnega in zdravstvenega varstva in podobno.

Upoštevati moramo, da je kazensko pravo nenatančen instrument, ki kaznuje ljudi. Je normativno sredstvo, ki v sebi nosi moralni očitek. Ravno ta moralni očitek naj bi bil tisto, kar razlikuje kaznovanje, torej kazenskopravno sankcijo, od drugih vrst sankcij (von Hirsch, 1993). Moč kriminalizacije določenih vrst človekovega ravnanja je tako ogromna moč, ki oblikuje naše vrednote, ločuje prebivalstvo na storilce in ostale ter omejuje posameznikovo vedenje, zato bi jo morala voditi določena pravna (v osnovi moralna) načela in standardi. Izvrševanje kazenskega zakonika, pravi Schonsheck (1994: 1), »je najbolj vsiljivo in prisilno izvrševanje državne moči. Nasilno preprečevanje ljudem, da bi počeli, kar želijo, prisiljevanje ljudi v ravnanja, ki jih ne želijo storiti, in uporaba sile samo za preprečevanje – takšno delovanje države ima izjemno resne posledice. Nobena državna ustanova nima večjega vpliva na življenja posameznih državljanov kot kazenskopravni sistem. [...] Zato mora biti tovrstno državno delovanje moralno upravičeno.«

Kar velja za kaznovanje, velja tudi za kriminalizacijo, njegovo predhodno fazo. Kriminalizacija določa, katero človekovo ravnanje je kaznivo, in ga označi s kazenskopravno sankcijo. Je normativni oz. vrednostni proces, saj »označitev dejanja kot kaznivega pomeni, da ne bi smelo biti storjeno« (Simester in Smith, 1996: 4).¹⁸ Kazensko pravo s kaznovanjem povzroča

¹⁶ Povpraševanje po prostituciji je še relativno neraziskan pojav (Kelly, 2002: 47; Cauduro, 2009: 19). Obstoječe raziskave večinoma predstavljajo ugotovitve etnografskega raziskovanja, npr. spolnega turizma (O'Connell Davidson in Sanchez Taylor, 2000) ali lokalnega povpraševanja (npr. Keeler in Jyrkinen, 1999; Månsson, *idem*; Martilla, 2003; Bouamama, 2004), predstavljajo radikalno feministično stališče (Raymond, *idem*; Oriel, 2005), ekonomski vidik povpraševanja in udeležbe uporabnikov (Collins in Judge, 2008) ali poskuse mednarodnih primerjav stanja na tem področju (Atchinson, Fraser in Lowman, 1998; Di Nicola, Cauduro, Lombardi in Ruspini, 2009). Za analizo izsledkov javnomnenjske raziskave, ki je preučevala mnenja 306 moških o trgovanju z ljudmi in prostituciji v Sloveniji, gl. Pajnik (2009).

¹⁷ Spolni delavci se pogosto zelo dobro zavedajo zdravstvenih nevarnosti in se poskušajo zaščititi proti njim – včasih celo bolj od ostalega prebivalstva. Cusick and Berney (*idem*: 598), na primer, poročata, da medtem ko statistike kažejo na 56-odstotno povečanje pogostnosti gonoreje in 54-odstotno povečanje pogostnosti klamidije od leta 1995 do 2000 med splošnim prebivalstvom, nedavna raziskava med londonskimi spolnimi delavci razkriva 75-odstotno zmanjšanje gonoreje in 55-odstotno zmanjšanje klamidije.

¹⁸ Drugi v kriminalizaciji vidijo zaščito interesov močnih družbenih razredov, ki jih preoblači v »družbene« interese, torej interese družbe kot celote, pri čemer dodatno marginalizira, stigmatizira, negativno označuje že marginalizirane in nemočne posameznike, revne, bolne ljudi, ki enostavno ne sodijo v sliko o popolnem sosedstvu, v katerem bi želeli živeti. Kritični kriminologi pogosto gledajo na pravo kot na buržoazno pravo in na pravni sistem v kapitalistični družbi kot na sredstvo za zaščito interesov kapitala z ustvarjanjem ustreznih pogojev za doseg dobička. To zahteva, da zakoni določijo »kazniva dejanja« na način, ki zagotavlja regulacijo delovne sile in preštevilnega prebivalstva; pisanje zakonov o zasebni lastnini, s čimer se štiti lastninsko pravico kapitalistov na proizvodnih sredstvih; uporaba prava in kazenskih sankcij proti najšibkejšim, ki ogrožajo sistem, itd. (Tierney, 1996: 195). Pod-

bolečino, in to na obsodilen, očitajoč način. Ni presenetljivo torej, da je Bentham kaznovanje razumel kot »zlo«.¹⁹ Kot tako predstavlja samo po sebi »strošek«, ki ga je treba zoperstaviti možnim koristim kriminalizacije pri tehtanju oz. odločanju, ali nekaj kazenskopravno prepovedati ali ne.

4 Dodatni pomisleki h kriminalizaciji povpraševanja

Poleg omenjenih slabosti argumentacije, utemeljene na kazenskopravni škodi, obstaja še veliko drugih razlogov, zaradi katerih kriminalizacija uporabnikov prostitucije ni tako briljantna ideja, kot se morda komu zdi na prvi pogled:

(i) Ta »rešitev« vsebuje izjemno zaupanje v preventivne ali preprečevalne učinke kazenskopravnih prepovedi, česar empirični dokazi ravno ne potrjujejo. Zgodovina prohibicije, npr. alkohola, je pokazala, da tovrstna kriminalizacija vodi v premik dejavnosti v manj nadzorovana območja ali v kriminalno podzemlje, čemur sledi manjša vidljivost in posledično manjša zaščita ranljivih skupin. Tudi na področju prostitucije so raziskave na Švedskem in v Romuniji pokazale, da je prohibicija privedla do umika prostitucije v stanovanja (Di Nicola in Ruspini, 2009: 229), medtem ko so pobude proti ulični prostituciji v Združenem kraljestvu zmanjšale izbiro prostitutkam in njihovim klientom glede tega, kje lahko ponujajo in iščejo spolne storitve, kar je vodilo v iskanje novih in manj varnih lokacij (Cusick and Berney, *idem*: 600). Na splošno naj bi zakonodaja, ki kriminaliza kliente, poslabšala življenjske pogoje spolnih delavk, najbolj pa prizadela ulične prostitutke, tj. tiste, ki so že tako ali tako najbolj izpostavljene zatiranju (v Šori, 2009).

(ii) Takšna »rešitev« želi zaobiti maksimo *volenti non fit iniuria*, kar posledično pomeni, da zanika voljo, svobodnost in moč prostitutkine privolitve.

(iii) Abolicionistični pogledi na prostitucijo (in pogledi radikalnega feminizma, ki predlaga kriminalizacijo strank, so v bistvu abolicionistični, kajti končni cilj je odprava prostitucije) zanemarjajo dejstvo, da je spolnost naravna človekova potreba, katere zadovoljitev bodo ljudje vedno iskali na takšen ali drugačen način. To posledično pomeni, da povpraševanja

po njej ni mogoče izkoreniniti, četudi bi ga kriminalizirali in predpisali zanj strogo kazen. Raziskave sicer tudi poudarjajo, da je spolnost oz. spolno vedenje do določene mere privzgojeno, družbeno in kulturno pogojeno (Månsson, 2005: 13), kar pomeni, da je zmožno spremembe in razvoja, vendar gre še vedno za eno od fizioloških potreb (Maslow, 1943) – potreb iz prvega ranga, kar priča o njeni temeljnosti.

(iv) Abolicionistični pogledi prav tako zanemarjajo dejstvo, da lahko dostopnost prostitucije naredi tudi mnogo družbeno dobrega, saj npr. olajša življenje določenim skupinam (npr. invalidom, starejšim občanom itd.), ki bi drugače morda težje zadovoljile svoje želje in potrebe po tovrstni intimitnosti.

(v) Ne gre pozabiti, da so stranke pogosto v dobrem položaju, da opazijo, ali je prostitutka morebiti žrtev trgovanja z ljudmi, zaradi česar so dragocen vir informacij, saj lahko opaženo prijavijo policiji in tako pomagajo razkrinkati kaznivo dejanje ter s tem žrtvi sami. Ob kriminalizaciji strank ta vir preneha biti na voljo, saj se uporabniki ne želijo samoinkriminalirati in se izpostavljati kazni.²⁰

(vi) Razprava podpornikov tovrstne kriminalizacije se zelo pogosto veže na vprašanje spola (angl. *gender*) ali žensko vprašanje, kar jo znatno omeji, saj s tem zanemari določene vrste problematične prostitucije, npr. moško in deško prostitucijo, ki je s tem dodatno marginalizirana oz. spregledana.

(vii) Z omejevanjem »problema« prostitucije na »žensko vprašanje« (in razširitvijo razprave na problematiko pornografije, striptiza, predstavljanja žensk v medijih itd.) se pogosto oblikuje zelo določena, ozka predstava o tem, kaj je »ženstveno« in kaj pomeni biti ženska, s čimer se izloča druge ženske, ki ne sodijo v to kategorijo ali se v njej ne prepoznajo (ali ne želijo prepoznati). Primer slednjega so npr. prostitutke, ki so si upale izstopiti iz anonimnosti in zagovarjati svoj izbrani način življenja; ki ne privolijo v to, da so bile v prostitucijo prisiljene, da so žrtve ali da v svoji izbrani dejavnosti ne morejo uživati.²¹ Zagovorniki prohibicije slednje pogosto obtožujejo, da so zavedene in jim odvzemajo pravico do samodoločenega načina življenja, s tem pa jim vsiljujejo ne le svoja

ben pogled so prevzeli ameriški teoretiki konflikta, pri čemer so nekateri (npr. C. Wright Mills) izraz 'vladajoči razred' zamenjali z izrazom 'elita' oz. 'power elite'.

¹⁹ Bentham (1996: 287, poudarek v originalu) je »zlo kaznovanja« razdelil v štiri kategorije: (1) zlo prisile, vključno z omejevanjem in zadrževanjem, (2) zlo prijetja, (3) zlo trpljenja in (4) »izpeljano zlo, povzročeno osebam, povezanim z osebami, ki jim je bilo povzročeno zlo iz treh omenjenih točk.«

²⁰ Sklep, ki ga podpirajo empirični dokazi v švedskem primeru. Eriksson (2005: 2) tako trdi, da so »pred sprejetjem zakona policisti pogosto prejeli informacije o zvodnikih in trgovcih z ljudmi od klientov. Sedaj je kliente zaradi zakona strah, da bi šli na policijo, ker bi jih lahko aretirali.«

²¹ Primer slednjih lahko najdemo tako v raznih samoorganiziranih sindikatih prostitutk kot individualno. Dr. Brooke Magnanti, bivše dekle na poziv, je v Angliji med drugim objavila vrsto knjig, ki pričajo o njeni drugačni (nenasilni, načrtno izbrani) izkušnji prostitutke. Podrobneje o njenem primeru in družbeni reakciji, ki ji je sledila, v Peršak (2010).

pojmovanja ženskosti, ampak tudi kaj je užitek oz. kaj *naj* bi užitek pomenil (in kaj užitek *ne bi smel biti*). Še več, takšnemu diskurzu bi lahko očitali, da prostitutkam vsiljuje viktimizacijo oz. da jih viktimalizira,²² da »kapitalizira na videzu žensk kot žrtev« (Petchesky, v Oriol, *idem*: 393)²³ in utiša tiste ženske diskurze, ki poudarjajo aktivnejšo vlogo žensk pri oblikovanju njihovega (spolnega) življenja. Potrebujemo alternativne diskurze izven prevladujočih dveh, ki, kot povzema Stobenau (2009: 2052), ali »viktimizirajo ženske kot nebolgljene spolne sužnje ali jih glorificirajo kot ponosne kurbe«. Tovrsten bipolarni pogled je slabo obveščen in poln predsodkov, vendar ga je težko spremeniti, saj ti stereotipi vodijo v (in so hkrati rezultat) kognitivno slepoto, ki zacementira zelo omejeno črno-belo družbeno reprezentacijo prostitucije in posledično zmanjša možne rešitve na tem področju.²⁴

(viii) Takšna radikalna, v osnovi punitivna razprava izključuje druge (feministične) razprave, saj jih označuje kot podpornike nasilja nad ženskami, patriarhalne in proti človekovim pravicam. Enako kot v razpravi proti prevladujočemu varnostnemu diskurzu, ki legitimizira nadzor in vdor v našo zasebnost ter druge človekove pravice (poleg osumljenčevih postopkovnih pravic) v imenu varnosti, kjer so tovrstni protiargumenti pogosto razumljeni kot argumenti proti varnosti sami, je argumentiranje proti radikalnemu, punitivnemu diskurzu, ki izenačuje prostitucijo z nasiljem, pogosto napačno razumljeno kot upravičevanje ali celo spodbujanje nasilja proti ženskam.

²² Po Boutellierju (2002: 58) je viktimalizacija proces, v katerem osebo naredimo za nekoga, ki ga dojemamo kot žrtev. Viktimalizacija je proces, skozi katerega družba podeljuje oškodovani stranki status žrtve; gre za proces selekcije, definicije, moralnega vrednotenja in podeljevanja privilegijev.

²³ V diskurzih feministk, ki uporabljajo retoriko človekovih pravic, Petchesky (*ibidem*) opaža določeno nagnjenje k viktimiziranju (*victimizing tendency*) prostitutk, ki se izraža v njihovem fokusiranju na spolno nasilje nad ženskami, namesto uveljavljanja pravice žensk do spolnega užitka.

²⁴ Dovolj novega in neznanega lahko sicer izzove obstoječe družbene reprezentacije nečesa ali nekoga in s tem spodbudi njihovo spremembo, preveč nove ali neznanе značilnosti se pogosto spregleda, ignorira, kar je odvisno od posameznikove »slepote« in potrebe po koherentnosti. Te vrste slepoto omogoča in utrjuje strah pred neznanim, zaradi česar, kot opaža Moscovici (1984: 27, 30), se »oklepamo« približka, nepopolnega ujemanja med našo reprezentacijo objekta in objektom samim zato, da ohranimo vsaj minimalno koherentnost med neznanim in znanim. Potreba po koherenci nam lahko narekuje, da vztrajamo pri stari, čeprav nepravilni reprezentaciji; koherentnosti lahko damo prednost pred resnico in tako nepravilna reprezentacija sčasoma postane (ali »ostane«) resnica. Začetna predstava o stvari ali začetno uokvirjanje »problema« ali »deviantnega« lahko tako v veliki meri definira »meje in oblike izrekljivega« (Foucault, 1991) in posledično predstavljevega.

(ix) Vsiljevanje enodimenzionalnega pogleda na prostitucijo je pokroviteljsko do spolnih delavk, kot so bili nekateri (zgodovinsko gledano, moški ali državni) odzivi na prostitucijo in pogledi na ženske v preteklosti, npr. ob prepovedi sprejemanja žensk na univerze ali omejevanju volilne pravice. Takšni pogledi temeljijo na prepričanju, da »mi že vemo bolje« ali »dobro vemo, kaj je dobro zate«. Nekateri celo trdijo, da »belski zahodnjaški feministični projekt reševanja drugih žensk temelji na moški logiki ščitenja« (Penttinen, 2006: 147), ki žene zaščitnice, torej bele zahodnjaške feministke v to, da razmišljajo o prostitutkah kot o objektih brez pravice do svojega mnenja, za katere se predvideva, da si želijo, da bi bile »rešene« in da bodo za to hvaležne. Zato nekateri kritizirajo zagovornike tovrstne kriminalizacije, da dušijo vse dosežke ženske emancipacije in dejansko izdajajo feministična prizadevanja.

5 Sklepno

Načelni, pravni in etični razlogi proti kriminalizaciji uporabnikov prostitucije, ki smo jih predstavili, izhajajo iz pogoja, da je zgolj ravnanje, ki drugim povzroča protipravno škodo, legitimno kriminalizirati. Razkrili smo, da je »škoda«, ki jo zagovorniki kriminalizacije strank prostitucije pogosto razumejo kot lastno prostituciji, pravzaprav nekaj, kar spremlja ravnanje, ki je marginalizirano, prisiljeno v skrivanje (ali nevidnost) in neustrezno regulirano ter posledično »tvegano«. Medtem ko je tveganje endemično poklicu, ki je pomanjkljivo nadzorovan in bolj ali manj neviden, škoda oz. nasilje ni nujni sestavni del takega poklica. Kdorkoli trdi drugače (in hoče posledično prepovedati prostovoljno prostitucijo oz. omejevati svobodo posameznikovega ravnanja), nosi oz. bi moral nositi breme dokazovanja, saj velja v liberalni demokratični družbi, tj. družbi, ki spoštuje posameznikovo svobodo, njegove človekove pravice in temeljne svoboščine, domneva vedno v prid posameznika in njegovi avtonomiji.

Kriminološki pomisleki, navedeni kasneje, so poudarili potrebo po nadaljnjem raziskovanju tega področja in pomenu utemeljitve kakršnekoli kaznovalne politike na rezultatih tega raziskovanja. Mediji kaj hitro izpostavijo šokantne ali vznemirljive ugotovitve, ne da bi opozorili tudi na omejitve raziskav (npr. nereprezentativnost vzorca), in pogosto predstavljajo temo prostitucije na črno-beli način. Ko tovrstno poenostavljeno pojmovanje prostitucije postane zdravorazumska teorija,²⁵ jo je težko spremeniti, ne glede na to, koliko odstopa

²⁵ Roberts (2006: 35) predstavi nekaj zdravorazumskih »dejstev« na naslednji način: »Prostitutke delajo na cesti, da si zaslužijo za hrano; otroci uničujejo stanovanja, ker ne vedo, kaj je prav in nimajo kaj boljšega početi.« Pravi, da so ta dejstva razvidna ljudem, ki niso nikoli prebrali kriminološke knjige (»vključno z novinarji, taksisti in večino politikov«), a da kljub svoji zdravorazumskosti

od resnice. Ta slepota je posebej pomembna, ko zoži pogled in domišljijo posameznikov, ki odločajo o kaznovalni politiki in ustvarjajo rešitve za različne družbene probleme. Kot na drugih kriminoloških področjih je tudi na področju prostitucije treba izvesti natančnejše, zlasti kvalitativne raziskave, da bi se popravile posledice »popkriminologije«, ki jo podpirajo mediji, in da bi se tako ustvarila bolj realistična slika za ustvarjanje kriminalitetne politike. To je morda še potrebneje na področju prostitucije, kjer je klice po kriminalizaciji treba razumeti predvsem kot čustvene in ne kot razumske odzive.

Kazensko pravo ima tudi pomembno simbolno raven. Izraža (oz. naj bi izražalo) naša skupna prepričanja o tem, kaj je zares obsojanja vredno (Robinson, 2000), kot tako pa je vedno prepredeno ne samo z vrednotami, ampak tudi z družbenimi strahovi in negotovostmi. To je družbeno-psihološki vidik kriminalizacije, ki ga ne bi smeli zanemariti. Vsakodnevne ontološke negotovosti, ki nimajo nobenega jasno razvidnega »vzroka« ali sovražnika, se pogosto preusmerijo v strah pred kriminalom in nato, z namenom ponovne vzpostavitve nadzora, končajo s pozivi h kaznovanju kakšnega priročnega storilca, ki v tem primeru igra vlogo »zanesljive tarče«. Uporabnik prostitucije je tako lahko grešni kozel za vse hudo, kar se dogaja nekaterim prostitutkam, za trgovanje z ljudmi, izkoriščanje žensk, izkoriščanje revnih in ranljivih – seveda vse dokler mečemo prostitutke in žrtve trgovine z ljudmi v isti koš. Analiza kriminalizacije lahko pomaga razkriti te psihosocialne mehanizme in skrite družbene strahove, naloga kaznovalne politike oz. zakonodajalca pa je, da loči zrno od plevla in filtrira vse zaskrbljujoče družbene pojave skozi sito legitimnih načel kriminalizacije ter drugih omejevalnih dejavnikov²⁶ in na koncu upravičeno kriminalizira zgolj najhujša, protipravna ravnanja posameznikov, ki resno škodujejo drugim ljudem. Ravnanje strank oziroma njihovo povpraševanje po storitvah prostovoljnih spolnih delavk najbrž res ni eno od teh.²⁷

tudi te kavzalne hipoteze potrebujejo sistematično empirično preverjanje.

²⁶ Če je bilo izpolnjeno osnovno, *prima facie* legitimno načelo kriminalizacije, kot na primer načelo kazenskopravne škode, je treba pred morebitno kriminalizacijo upoštevati še različne dodatne omejevalne dejavnike, kot na primer možnost pregona, družbene in finančne stroške kriminalizacije, družbeno vrednost ravnanja, ki naj bi ga prepovedali, načela pravne države in ustavne omejitve, praktično izvedljivost izvrševanja in podobno. Podrobneje v Peršak (2007: 91–94).

²⁷ Slednje pa ne velja avtomatično za ravnanja strank v primeru trgovine z ljudmi, če so vedele, da gre pri »prostitutkah« dejansko za žrtve trgovine z ljudmi; ravnanje teh strank je vrednostno gledano drugačne kvalitete.

Literatura

1. Atchinson, C., Fraser, L., in Lowman, J. (1998). Men who buy sex: preliminary findings of an exploratory study. V J. E. Elias, V. I. Bullough, E. Elias in G. Brewer (ur.), *Prostitution – On Whores, Hustlers and Johns*. New York: Prometheus books.
2. BBC (7. 12. 2011). French move to ban prostitution by punishing clients. *BBC World News*. Pridobljeno na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16047284>
3. Bentham, J. (1996). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press.
4. Bouamama, S. (2004). *L'homme en question, le processus du devenir client de la prostitution*. Paris: Mouvement du Nid.
5. Boutellier, H. (2002). *Crime and Morality: The Significance of Criminal Justice in Post-Modern Culture*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
6. Cauduro, A. (2009). Review of the research studies on the demand for prostitution in the European Union and beyond. V A. Di Nicola, A. Cauduro, M. Lombardi in P. Ruspini (ur.), *Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients*. New York: Springer.
7. Collins, A., in Judge, G. (2008). Client participation in paid sex markets under alternative regulatory regimes, *International Review of Law and Economics*, 28, 294–301.
8. Cusick, L., in Berney, L. (2005). Prioritizing punitive responses over public health: commentary on the Home Office consultation document *Paying the Price*, *Critical Social Policy*, 25, 596–606.
9. Devlin, P. (1965). *The Enforcement of Morals*. Oxford: Oxford University Press.
10. Di Nicola, A., in Ruspini, P. (2009). Learning from clients. V A. Di Nicola, A. Cauduro, M. Lombardi in P. Ruspini (ur.), *Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients*. New York: Springer.
11. Di Nicola, A., Cauduro, A., Lombardi, M., in Ruspini, P. (ur.) (2009). *Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients*. New York: Springer.
12. Direktiva 2011/36/EU Evropskega parlamenta in Sveta s 5. 4. 2011 o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev in o nadomestitvi Okvirnega sklepa Sveta 2002/629/PNZ, *Uradni list Evropske unije*, L 101/1 s 15. 4. 2011.
13. Eriksson, J. (2005). The 'Swedish model' – arguments, consequences. (prispevek predstavljen na konferenci *Prostitution in Europa – Nationale Gesetze und europapolitische Perspektiven*, Feministisches Institut der Heinrich-Böll-Stiftung, 16. 3. 2005, Berlin).
14. Feinberg, J. (1984). *Harm to Others - The Moral Limits of the Criminal Law*. New York: Oxford University Press.
15. Feinberg, J. (1986). *Harm to Self - The Moral Limits of the Criminal Law*. New York: Oxford University Press.
16. Feinberg, J. (1988). *Harmless Wrongdoing - The Moral Limits of the Criminal Law*. New York: Oxford University Press.
17. Foucault, M. (1991). Politics and the study of discourse. V G. Burchell, C. Gordon in P. Miller (ur.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.
18. Gould, A. (2001). The Criminalisation of Buying Sex: the Politics of Prostitution in Sweden, *Journal of Social Policy*, 30(3), 437–456.
19. Hughes, D. M. (2001). The "Natasha" Trade: Transnational Sex Trafficking, *National Institute of Justice Journal*, Jan, 9–15.
20. Kanduč, Z. (1998a). Prostitucija. V Z. Kanduč, D. Korošec in M. Bošnjak, *Spolnost, nasilje in pravo*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
21. Kanduč, Z. (1998b). Prostitucija: kriminološke, viktimološke in kazenskopravne perspektive, *Anthropos (Ljublj.)*, 30(1-3), 88–106.

22. Kanduč, Z. (2000). Prostitucija: kaj je z njo narobe, *Apokalipsa*, 39/40/41, 229–238.
23. Kazenski zakonik RS (KZ-1). (2008). *Uradni list RS* (55/2008, 39/2009, 91/2011 (KZ-1B)).
24. Keeler, L., in Jyrkinen, M. (ur.) (1999). *Who's Buying: The Clients of Prostitution*. Helsinki: Council of Equality, Ministry of Social Affairs.
25. Kelly, E. (2002). *Journeys of Jeopardy: A Review of Research on Trafficking in Women and Children in Europe* (IOM Migration Series, št. 11). Geneva: IOM.
26. Konvencija Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi, *CETS* No.: 197 (v veljavi od 1. februarja 2008).
27. Månsson, S. A. (2005). The practices of male »clients« of prostitution: influences and orientations for social work. Pridobljeno na: http://www.sosfemmes.com/english_sexwork/docs/manson_english.pdf
28. Månsson, S. A. (2006). Men's demand for prostitutes, *Sexologies*, 15, 87–92.
29. Martilla, A. M. (2003). Consuming sex – Finnish male clients and Russian and Baltic prostitution (paper, presented at the conference *The Fifth Feminist Research Conference*, 20-24 August, Lund).
30. Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation, *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
31. Mill, J. S. (1991, izvirna izdaja 1859). *On Liberty and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
32. Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. V R. M. Farr in S. Moscovici (ur.), *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
33. O'Connell Davidson, J. N., in Sanchez Taylor, J. J. (2000). *The Informal Tourist Economy in the Caribbean: Gender, Race and Age* (končno poročilo za Economic and Social Research Council, Združeno kraljestvo).
34. Oriol, J. (2005). Sexual pleasure as a human right: Harmful or helpful to women in the context of HIV/AIDS?, *Women's Studies International Forum*, 28, 392–404.
35. Pajnik, M. (2008). *Prostitucija in trgovanje z ljudmi: perspektive spola, dela in migracij*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
36. Pajnik, M. (2009). Mnenja moških o prostituciji in trgovanju z ljudmi, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(4), 309–319.
37. Penttinen, E. (2006). Providing security: white western feminists' protecting "other" women. V M. Haugaard in H. H. Lentner (ur.), *Hegemony and Power: Consensus and Coercion in Contemporary Politics*. Oxford: Lexington Books.
38. Peršak, N. (2003). O novodobnem suženjstvu, tihotapljenju in izkoriščanju ljudi, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), 52–60.
39. Peršak, N. (2004). 'Pravni paternalizem' in 'pravni moralizem' kot podlagi inkriminiranja, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 55(2), 119–126.
40. Peršak, N. (2007). *Criminalising Harmful Conduct: Harm Principle, its Limits and Continental Counterparts*. New York: Springer.
41. Peršak, N. (2010). Viktimalizacija prostitutk in sramotenje izjem: mit o prostitutki žrtvi, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 152–163.
42. Petrovec, D. (2000). Nekaj teoretičnih in praktičnih vidikov prostitucije, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(4), 314–319.
43. Raymond, J. G. (2004). Prostitution on Demand: Legalizing the Buyers as Sexual Consumers, *Violence against Women*, 10(10), 1156–1186.
44. Roberts, P. (2006). Penal Offence in Question: Some Reference Points for Interdisciplinary Conversation. V Simester, A., in von Hirsch, A. (ur.), *Incivilities: Regulating Offensive Behaviour*. Oxford: Hart Publishing.
45. Robinson, P. H. (2000). Why does the criminal law care what the layperson thinks is just? Coercive versus normative crime control, *Virginia Law Review*, 86(8), 1839–1869.
46. Schonsheck, J. (1994). *On criminalization: An essay in the philosophy of the criminal law*. Dordrecht: Kluwer.
47. Simester, A. P., in Smith, A. T. H. (1996). Criminalization and the Role of Theory. V A. P. Simester in A. T. H. Smith (ur.), *Harm and Culpability*. Oxford: Clarendon Press.
48. Simester, A. P., in von Hirsch, A. (2011). *Crimes, Harms and Wrongs: On the Principles of Criminalisation*. Oxford: Hart Publishing.
49. Stoebenau, K. (2009). Symbolic capital and health: The case of women's sex work in Antananarivo, Madagascar, *Social Science & Medicine*, 68, 2045–2052.
50. Šori, I. (2009). Trafficking in persons and sexual exploitation in prostitution and pornography. V M. Antić Gaber (ur.), *Violence in the EU Examined: Policies on Violence against Women, Children and Youth in 2004 Accession Countries*. Ljubljana: Faculty of Arts.
51. Tierney, J. (1996). *Criminology – Theory & Context*. Great Britain: Prentice Hall/ Harvester Wheatsheaf.
52. Vermeulen, G. (2007). Zelfregulering via kwaliteitsnormen in de seksuele dienstensector? V G. Vermeulen (ur.), *Betaalseksrecht: Naar regulering of legalisering van niet-problematische prostitutie?* Antwerp: Maklu.
53. Volasko, M. T. (1996). *Prostitucija: zakonodajni, sociološki in nadzorstveni vidiki pojava*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
54. von Hirsch, A. (1993). *Censure and Sanctions*. Oxford: Clarendon Press.
55. Završek, D. (1994). *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za duševno zdravje.
56. Združeni narodi (2000). Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu, s 15. novembrom 2000. A/RES/55/25.
57. Xantidis, L., in McCabe, M. P. (2000). Personality characteristics of male clients of female commercial sex workers in Australia, *Archives of Sexual Behaviour*, 29(2), 165–176.

Curbing prostitution on the side of the demand: economics, morality and violence

Nina Peršak, LL.D., M.Phil. in Social and Developmental Psychology, Professor of Criminology and Sociology of Law, Faculty of Law, University of Ghent, Universiteitstraat 4, 9000 Gent, Belgium. E-mail address: N.Persak.99@cantab.net

While the usual, more established ways of tackling prostitution focus on the prostitutes themselves, i.e. those offering services, the newer (Swedish) approach advocates the criminalisation of those who represent the demand side of prostitution, i.e. the clients. This approach, which has recently been followed or contemplated on by some other EU countries, stems from the belief that prostitution is *per se* a violent phenomenon; that it is, more concretely, a form of violence against women, which is why it needs to be fought against and extinguished. The first part of the article demonstrates the basic elements of the main arguments of the proponents of criminalisation and suggests some counterarguments, targeting the claim that voluntary prostitution equals violence. The idea that criminal law or criminalisation is the best solution for tackling undesirable social reality is then challenged and certain negative characteristics of such regulation exposed. Lastly, some other criminological considerations that militate against such a prohibitionist approach are discussed. Through the use of existing research, examples and deconstruction of the discourse of the proponents of criminalisation, the article indicates that the conception of prostitution as violence is misleading and legally-philosophically untenable, while the proposed solution to the "prostitution problem", i.e. the criminalisation of clients of prostitutes, problematic in a criminological as well as wider societal sense.

Keywords: prostitution, demand, criminalisation, client, morality, violence, harm, prostitutes, vulnerability, criminal law

UDC: 176.5:343.85